

Geliş Tarihi / Received : 02.05.2023 / 05.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 29.06.2023 / 06.29.2023

Araştırma Makalesi - Research Article

DOI: <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1291379>**SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM: KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA****SUSTAINABLE CONSUMPTION: A CONCEPTUAL STUDY**Leyla AKDOĞAN^a

ÖZ: Sanayi devrimiyle birlikte dünyada sınırsız ekonomik gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin öngördüğü ekonomik ve teknolojik anlamdaki büyüme girişimleri çevresel anlamda problemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu noktada, çevresel problemlerin önlenmesi ve ekosistemin korunması esasına dayanan sürdürülebilirlik kavramı önem kazanmıştır. Diğer taraftan, dünyanın bir bölümünde sınırlı olan doğal kaynaklar hızla tüketilirken, kimi kesimlerde insanların zorunlu ihtiyaçlarını dahi giderememesi gelir adaletsizliği gibi sosyal problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu problemler, sürdürülebilir tüketimin temel nedenini oluşturmaktadır. Bu çerçevede sürdürülebilir tüketim ve ilişkili olduğu kavramlardan, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınmanın kavramsal olarak analizi bu çalışmanın konusunu oluşturmuş olup, kavramlara ilişkin sonuçta yer verilmiştir. Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınmanın literatürde üzerinde fikir birliğine varılmış ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Bunun nedeni ise bir çok disiplinle ilişkili olmasıdır.

Anahtar Kelimeler : *Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma, Sürdürülebilir Tüketim .*

ABSTRACT: Unlimited economic developments have been experienced in the world with the industrial revolution. The economic and technological growth initiatives envisaged by these developments paved the way for the emergence of environmental problems. At this point, the concept of sustainability, which is based on the prevention of environmental problems and the protection of the ecosystem, has gained importance. On the other hand, while natural resources, which are limited in a part of the world, are consumed rapidly, the inability of people to meet even their compulsory needs has led to the emergence of social problems such as income inequality in some parts of the world. These problems constitute the main reason for sustainable consumption. Sustainability and sustainable development within the scope of the conceptual analysis of sustainable consumption and its related concepts has been the subject of this study in this context and the conclusion about the concept is given.

Keywords: *Sustainability, Sustainable Development, Sustainable Consumption.*

^a Öğretmen (Dr.), Çorum Hasanpaşa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Büro Yönetimi Bölümü, Çorum Hasanpaşa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Büro Yönetimi Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-1800-7708>

1. GİRİŞ

Sanayi devrimiyle birlikte dünyada sınırsız ekonomik gelişmeler yaşanmıştır. Bununla birlikte hızlı nüfus artışı ve teknolojinin ilerlemesi, beraberinde üretimin artmasına ve doğal kaynakların sınırlı olduğu gerçeği göz ardı edilerek, hiç tükenmeyecekmiş gibi kullanılmasına sebep olmuştur. Bu gelişmelerin öngördüğü ekonomik ve teknolojik anlamdaki büyüme girişimleri çevresel anlamda problemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Tıraş, 2012, s. 58). Bu noktada, iktisadi ve teknolojik gelişmelerle paralel olarak meydana gelen çevresel problemlerin önlenmesi ve ekolojik yapının korunması esasına dayanan sürdürülebilirlik kavramı önem kazanmaktadır (Tosun, 2009, s. 1). Diğer taraftan, dünyanın bir bölümünde sınırlı olan doğal kaynaklar hızla tüketilirken, kimi kesimlerde insanların zorunlu ihtiyaçlarını dahi giderememesi gelir adaletsizliği gibi toplumsal sorunların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu problemler, sürdürülebilir tüketim çalışmalarının temel nedenini oluşturmaktadır (Atrek ve Madran, 2017, s. 3).

Son zamanlarda çevresel bozulmaların ana nedeni olmasa da önemli bir nedeni olarak özellikle sanayileşmiş ülkelerdeki sürdürülemez tüketim uygulamaları gösterilmektedir. Bu nedenle bilim insanları giderek artan bir şekilde sürdürülemez tüketim kalıplarına vurgu yapmaktadır (Fuchs ve Lorek, 2004, s. 3). Sürdürülebilir kalkınmanın başarılı olabilmesi noktasında uluslararası platformlarda tüketimin önemine yönelik yeni bir vurgu var. Zira bireylerin seçimleri ve faaliyetleri, diğerlerinden fazla belli ürün ve hizmetleri tüketmek ya da diğerlerinden fazla belirli şekillerde yaşamak, hepsinin çevre, sosyal adalet ve ekonomi üzerinde direk veya dolaylı etkileri vardır. Bu nedenle son zamanlarda ve biraz da tereddütle, siyasiler bireylerin davranışlarını ve yaşam biçimlerini etkilemenin mümkün olup olmadığı ve nasıl mümkün olabileceği sorusunu sormaya başladılar. (Jackson, 2014, s. 254). Geline nokta sürdürülebilir tüketim, devletlerin sürdürülebilir kalkınma planlarında ayrıntılı bir şekilde yer bularak, gittikçe daha önemli bir politika prensibi olarak görülmektedir (Jones vd., 2011: 938).

"Büyümenin Sınırları'nın" 1972'de açıklanmasından bu yana kaynakları sonsuz olmayan bir gezegenin sınırları içinde, artan tüketimi sınırlamanın güçlüğü, kamusal ve bilimsel çalışmaların tekrarlanan odak noktası olmuştur (Grabs vd., 2016, s. 98). Sürdürülebilir tüketim kavramı, sürdürülebilir kalkınmanın bir parçasıdır. Dolayısıyla bu çalışmada, sürdürülebilirliğin kısa bir geçmişi, tanımı ve bileşenleri teorik çerçevede ele alınarak açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Sonrasında ise, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının ne olduğuna yönelik karşılaştırılmalı bilgi verilmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın tanımları ve hedefleri hakkında teorik bilgiler sunulmuştur. Son olarak da bu çalışmanın ana temasını oluşturan sürdürülebilir tüketimin ortaya çıkışı, tanımı ve önemi hakkında teorik bilgiler sunulmuştur. Daha sonra da çalışmanın kapsayıcı bir yorumu niteliğinde birtakım çıkarımlar yapılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın sürdürülebilir tüketim literatürüne kavramsal olarak katkı sağlayabileceği umut edilmektedir.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Sürdürülebilirlik, sosyo-ekonomik sistemlerden doğal kaynaklara kadar birbiriyle iç içe olan etkenlerin karmaşık çeşitliliğini barındıran bir kavramdır. Bu nedenle **sürdürülebilirlik**; İnsani, sosyal ve küresel düzeyde 21. yüzyılın en önemli fikirlerinden birisidir (Sapporo, 2008, s. 2). Sürdürülebilirlik, nesnelere ve süreçlerin değişip gelişebilme özelliğini kabul etmekle birlikte bu özelliklerin temelde korunarak sürdürülebilirlik yeteneğinin sürdürülmesidir (Alagöz, 2004, s. 8). Sürdürülebilirlik 1970'li yıllarda ortaya çıkmasına (Erol ve Özgüven, 2022, s. 1643) karşın, geçmişi birkaç yüz yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Alman ormancı Hans Carl von Carlowitz'in 1712 tarihli bir yazısında, ormanların uzun vadede nasıl yönetilmesi gerektiğini anlatmak için söz konusu kavramı kullandığı görülmektedir. Burada esas olan ormanların ürettiğinden fazlasını tüketmemektir.

Bununla birlikte sürdürülebilirlik, 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarında çağdaş çevre hareketinin ortaya çıkmasıyla, çevrecilerin büyümenin sınırları ve ortaya çıkan çevre sorunlarıyla kalkınma sorunlarının nasıl ilişkilendirilebileceği konusundaki istekli davranışları sonucu ortaya çıkmış bir kavramdır (Scoones, 2007, s. 589). Sürdürülebilirlik olgusu, ilk defa 1982 senesinde Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından kabul edilen Dünya Doğa Şartı belgesinde yer bulmuştur. Bu belge

aynı zamanda sürdürülebilirliğin dünya ölçüsünde geniş bir bakış açısıyla benimsendiğinin göstergesidir. Buna göre sürdürülebilirlik insanların, ekosistemde faydalandığı kaynakların sürdürülebilirliğine en üst düzeyde dikkat ederek, sistemdeki diğer canlıların yaşam süreçlerini tehlikeye atmamayı öngören kaynak kullanımı olarak tanımlanmıştır (Yazar, 2006, s. 3). Ancak sürdürülebilirliğin geniş anlamda kabulü ve bilinirliği 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Örgütü tarafından hazırlanan "Ortak Geleceğimiz" isimli raporla (Brundtland Raporu) gerçekleşmiştir (Seydioğulları, 2013, s. 21).

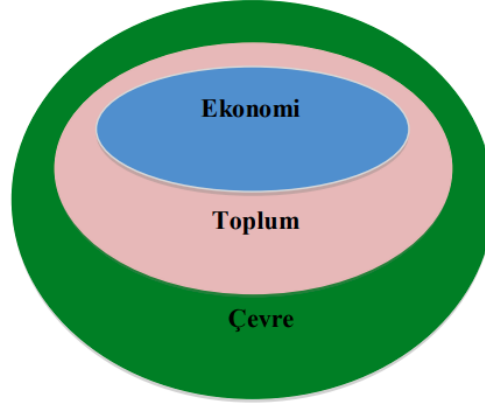
Literatürde sürdürülebilirliği araştıran ve kavramı tanımlamaya yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Kimi araştırmacılar kavramın ne anlam ifade ettiğine ilişkin görüşlerinde temkinli bir yaklaşım izlerken, diğer araştırmacılar sürdürülebilirliğin ilişkili olduğu çevresel, toplumsal ve ekonomik yönlerine vurgu yapmıştır. Sürdürülebilirlik, birçok disiplinle ilişkili olduğundan araştırmacıların incelemeye çalıştıkları yöne bağlı olarak farklı tanımlar ortaya çıkmıştır (Kotob, 2000, s. 2). Daily ve Ehrlich (1996, s. 992) Sürdürülebilirliği kesintiye uğramadan, zayıflamadan veya değerli nitelikleri kaybetmeden süresiz olarak sürdürülebilir herhangi bir süreci veya durumu ifade ettiğini belirtmişlerdir. Sapporo (2008, s. 11) sürdürülebilirliğin, insan refahı ve güvenliğinin gelecekteki bakımına ve uzun ömürlülüğüne odaklanan bir kavram olduğunu ve genellikle çevre, kaynaklar ve enerji açısından ele alındığını ifade etmektedir.

Bir başka tanımda ise sürdürülebilirlik, hızlı bir şekilde değişen ve gelişen toplumların iktisadi yapıları ile daha büyük ve canlı, hareketli ve devimsel fakat normalde daha ağır yaşayan canlılar ile bunları saran çevrenin arasındaki ilişkidir. Bu nedenle sürdürülebilirliğin temeli; ekolojik yaşam destek sisteminin çeşitliliğini, karmaşıklığını ve yapılarını yok etmemek için bireylerin sorumluluğunun belirli sınırlar içinde tutulmasına dayanmaktadır (Gladwin vd. 1995, s. 877). Sürdürülebilirlik her ne kadar çevresel ve ekonomik kaygılarla ilgili görünse de, son araştırmalar sürdürülebilirlik kavramının sosyal yönünün olduğunu da ortaya koymuştur. Dolayısıyla çevresel sürdürülebilirlik, tüm resmin önemli bir parçası gibi görünse de diğer sürdürülebilirlik türleri ile birlikte temel bir bileşendir. (Ratiu, 2013, s. 127).

Sürdürülebilirliğin birbirinden farklı çok sayıda tanımının yapılmış olmasına rağmen, dünyanın çevresel olarak bir taşıma kapasitesinin bulunduğu, bireylerin kirliliği engelleme ya da kirlilikten kurtarma sorumluluğunun olduğu ve çevre, toplum ve ekonominin birbirine bağlı ve bağımlı olduğu temel ilkelerine dayanmaktadır (Young ve Dhanda'dan aktaran Akpulat, 2019, s. 8). Diğer bir ifadeyle sürdürülebilirlik kavramı, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, paydaşlar tarafından daha iyi anlaşılması ve uygulanma biçimini ifade eder. Kavram çeşitli şekillerde tanımlanıyor olsa da, gerçek olan ilkelere bağlı kalınıyor olmasıdır. Zira burada amaç büyüyen bir ekonomiyi, çevrenin korunmasını ve sosyal adaleti dengelemektir (Damico vd., 2022, s. 1)

Nitekim, Vermeir ve Verbeke (2008, s. 542-543) sürdürülebilirliği; ekonomik (kar), ekolojik (gezegen) ve sosyal (bireyler) olmak üzere üç bileşeni içeren bir kavram olarak tanımlamaktadır. Buna göre sürdürülebilirliğin ekonomik bileşeni hem girişimciler hem de tüketiciler açısından adil bir fiyat uygulamasıyla ilgilidir. Sürdürülebilirliğin ekolojik bileşeni doğal çevreye özenli davranmayı içermektedir. Bitkisel ve hayvansal üretim faktörleri de dahil, insanlar için kaliteli bir yaşam ortamına işaret etmektedir. Kavramın sosyal bileşeni, üretim süreçlerinin toplumun öncelikleri ve ihtiyaçları ile örtüşmesinin yanı sıra hem toplumun hem de hükümetin sürdürülebilirliği destekleyen ve takdir eden politikalarını içermektedir (Vermeir ve Verbeke, 2008, s. 542-543).

Dolayısıyla sürdürülebilirliğin gerçekleşmesi için ekonomik, sosyal ve çevresel bileşenlerin birlikte sağlanması gerekmektedir (Kayıkçı vd., 2019, s. 80). Nitekim, Hart (1999) sürdürülebilirliği oluşturan çevre, toplum ve ekonomi gibi üç farklı bileşeni bir şekilde açıklamış ve bu bileşenlerin birlikte ele alınacağı bir çözümle sürdürülebilirliğe ulaşmanın mümkün olacağını ifade etmiştir (Şekil 1). Hart, toplumun içinde ekonominin yer aldığını ifade etmektedir. Buna göre toplum da ekonomi ile beraber çevrenin içinde hayat bulmaktadır. (Özmehmet, 2008, s. 1856).

Şekil 1. Sürdürülebilirliğin Bileşenleri

Kaynak: Öz Mehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 3(12), 1853-1876.

Doğal kaynakların ve çevrenin hiç tükenmeyecekmiş gibi kendini yenileme hızından daha fazla kullanıldığı ve tükenme sınırına yaklaştığı hususunda artık genel bir kabul bulunmaktadır (Yavuz, 2010, s. 64). Dünya Ekonomik Forumu 2020 Risk Raporu'na göre, biyoçeşitlilik kaybı gelecek on yıl içinde en etkili ikinci ve en olası üçüncü risk olarak değerlendirilmektedir. Zira biyoçeşitlilik kaybının, besin ve sağlık sistemlerinin zarar görmesinden tüm tedarik zincirlerinin bozulmasına kadar insanlık için kritik etkileri vardır. Küresel ısınmanın yüzyılın sonuna doğru en az 3 derece artma yolunda olduğu, bunun da iklim uzmanlarının belirttiği en ciddi ekonomik, sosyal ve çevresel sonuçlardan kaçınma sınırının iki katı olduğu yönündedir. Ayrıca raporda iklim değişikliğinin beklenenin aksine daha ani ve sert bir şekilde gerçekleştiğine yer verilmektedir (WEF, 2020, s. 6-7). Sürdürülebilirlik paradoksal bir bakış açıdır, yani sürdürülebilirlik değerlendirmesinin yapılabileceği tek bir genel bakış açısı yoktur ve sabit bir sürdürülebilirlik fikri de yoktur. Toplumda sürekli olarak yeni bakış açıları ortaya çıkmakta ve iklim değişikliği vb. gibi yeni kaygılar sürdürülebilirliğin asla tüketilemez veya sonuçlandırılmaz bir kavram olduğunu göstermektedir (Beerannavar, 2020, s. 231).

Bu noktadan bakıldığında, insanoğlunun dünyada var olduğu sürece çevresel anlamda dengenin bozulmaya devam edeceği varsayıldığından, ekonomik kalkınma ile doğa ve toplum arasında gerçekleştirilmesi gereken denge arayışı sürdürülebilir kalkınma düşüncesini ortaya çıkarmıştır (Şeker ve Hacıeminoğlu, 2021, s. 31).

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Sürdürülebilirlik aslında ulaşılmak istenen amacı ve varılmak istenen hedefi işaret ederken, sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin alanı ve sınırları ise, sürdürülebilirliğin gerçekleşmesi için izlenecek yolu ve gerekli adımları göstermektedir. Zira sürdürülebilirliğin gerçekleştirilmesinde izlenecek bir sistem ve sürece gereksinim duyulmaktadır. Birtakım koşulların karşılanması ve sürdürülebilirliğin gerçekleştirilmesinde gerekli adımların atılması beklenmektedir. Sonuç olarak sürdürülebilirlik amaca atıfta bulunurken, sürdürülebilir kalkınma bunu gerçekleştirmenin yolunu veya sınırlarını göstermektedir (Akpulat, 2019, s. 8).

Dünyada 1950 ve 1960 yılları arasında ekonomik faaliyetlerin ön planda tutulduğu, daha çok büyümeye odaklanan sistemlerin uygulandığı bilinmektedir. Aslında 1970'li yıllara gelindiğinde sürdürülebilir kalkınmanın bir strateji olarak ortaya çıkışı da bu denemelerin başarısızlığı sonucunda olmuştur. Zira, gelişmekte olan ülkelerde artan yoksulluk, gelir dağılımını dikkate alan bir kalkınma modelinin de tetikleyicisi olmuştur. Başka bir ifadeyle, önceki dönemlerde uygulanan sürekli üretim ve ekonomik büyümeye odaklanan girişimler, yerini adil bir gelir dağılımı ve yoksulluğun azaltılmasını merkeze alan ve sosyal amaçları içeren daha dengeli bir modelin uygulanmasına bırakmıştır. Diğer taraftan, giderek etkisini artıran çevresel bozulmalar da bu girişimlerde etkili olmuş ve çevrenin

korunmasının kalkınmada önemli bir bileşen olduğu gerçeği dünya gündemine oturmuştur. İşte bu noktada sürdürülebilir kalkınma 1970'li yıllardan bugüne kadar ekonomi, toplum ve çevre arasında bir denge enstrümanı gibi görev yapan bir olgu olarak ortaya çıkmıştır (Gürlük, 2010, s. 86).

Çevresel bozulmaların gezegene verdiği zararların fark edilmeye başlanmasıyla birlikte ortaya çıkan çevre hareketi, 1970'li yıllara gelindiğinde bir ivme kazanarak yerel olmaktan çıkıp uluslararası bir platforma taşınmış ve 1983 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun oluşturulmasına neden olmuştur. Böylece uluslararası platformda çevresel sorunlara çözüm bulma çalışmaları ön plana çıkmıştır. Süreç, 1987'de bir raporla (Brundtland Raporu olarak da bilinen) çevrenin kalkınmayla ilişkilendirildiği sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımlanmasıyla devam etmiştir. Bu rapor daha sonra komisyon tarafından 1987'de, "Ortak Geleceğimiz" isimli raporla (Brundtland Raporu) genişletilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı 1992'de Gündem 21 Rio Konferansında alınan kararların devamında 1997'de Rio +5 ve 2002'de Johannesburg Zirvesi (Rio +10) ile Rio Zirvesinde kabul edilen ilkelerin bir bütünlük içerisinde nasıl uygulandığına yönelik konular görüşülmüştür (Özmehmet, 2008, s. 5).

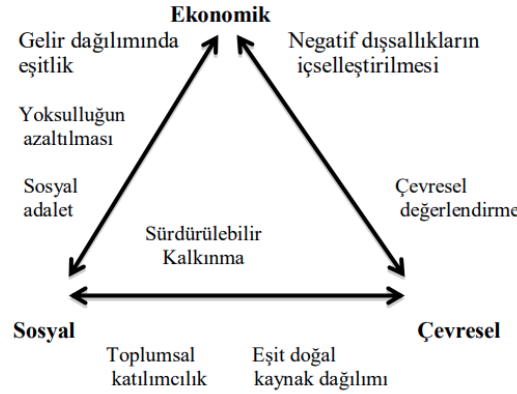
Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik kalkınma ile çevresel kaynakların birlikte dengeli kullanımını öngören bir modeldir. Diğer bir ifadeyle ekonomik kalkınmayı sürdürülebilir sınırlar içinde gerçekleştirme ilkesine dayanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma kavramının en bilinen ve ortak kabul gören tanımı Brundtland Dünya Ekonomik Kalkınma Komisyonu raporunda (1987) sunuldu. Kavram "bugün var olan bireylerin kendi gereksinimlerini giderirken gelecek kuşakların gereksinimlerini giderme yeteneğini elinden almadan, şimdiki kuşağın gereksinimlerini gideren kalkınma" olarak tanımlanmaktadır (Karalar ve Kiracı, 2011, s. 64). Sürdürülebilir kalkınmanın tanımında, iki alt kavram gömülüdür (Bilgili, 2017, s. 561).

- "İhtiyaç kavramı", bilhassa yoksul insanların zorunlu ihtiyaçları kavramı, bu ihtiyaçlar temel ihtiyaçlar olduğundan her şeyden daha önceliklidir.
- Çevrenin bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçları giderebilme kabiliyetine hem teknolojinin hem de sosyal örgütlerin sınırlama getirdiği fikridir.

Bu suretle, iktisadi ve sosyal kalkınma hedefleri belirlenirken, gelişmiş ve gelişmekte olan pazar ekonomisine veya merkezi planlamaya yönelik ülkelerin tamamında sürdürülebilirlik temel alınmalıdır. Çıkarımlar farklılık gösterebilir, ancak kimi genel özelliklerin ortak olması, sürdürülebilir kalkınma kavramının merkezinde ve bunu başarmanın geniş stratejik çerçevesi içinde fikir birliğinin olması gerekmektedir. Ortak Geleceğimiz (Brundtland Raporu) Raporu'nda sürdürülebilir kalkınmanın hedefleri aşağıdaki gibi belirtilmiştir (Aksu, 2011, s. 6).

- Büyümenin dinamik olmasını sağlamak
- Kaliteli bir büyümeyi gerçekleştirmek
- İstihdam, gıda, su, enerji ve sağlık alanlarındaki temel gereksinimleri karşılamak
- Nüfus artışını sürdürülebilir bir seviyede tutmanın uygulanabilir olduğunun garantisini vermek
- Doğal kaynakları korumak ve çeşit artışına katkıda bulunmak
- Kullanılabilir teknolojilerin yeniden gözden geçirilerek revize edilmesi ve olası risklere karşı hazırlıklı olmak
- Daima çevre ve ekonominin bir bütün olduğu gerçeğiyle karar almak

Sürdürülebilir kalkınmanın hedefleri, aynı zamanda içinde boyutlarını da barındırmaktadır. Munasinghe (2001), toplumun ekonomik, sosyal ve çevresel açılardan dengesini sağlayan bu boyutları aşağıda şekil 2'deki göstermiştir. (Munasinghe'den aktaran Gürlük, 2010, s. 86).

Şekil 2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları

Kaynak: Gürlük, S. (2010). Sürdürülebilir kalkınma gelişmekte olan ülkelerde uygulanabilir mi? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 85-99.

Morelli (2011, s. 5) çevresel boyutu; toplumun ihtiyaçlarını karşılarken, destekleyici ekosistemlerin yenilenmeye devam etme kapasitesini aşmamasına özen gösteren bir denge ve bağlılık olarak ifade etmektedir. Dolayısıyla değişen koşullarda dahi ekosistemlerin bu koşullara uyum sağlamasında, biyolojik çeşitliliğin korunması büyük önem arz etmektedir. Çünkü çevre kirliliğinin geri dönüşü olmayan boyutlara ulaşması, biyolojik çeşitlilik kaybını da beraberinde getirmektedir. Daly ve Goodland'ın (1994, s. 76) ifade ettiği gibi, çevresel olarak sürdürülebilir bir kalkınma, muhtemelen insanlık için en önemli hedeftir.

Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutu insanı merkezine koymaktadır. Buna göre; öncelikle sağlık ve eğitim gibi temel sosyal hizmetlerin tüm toplumda yeterli, eşit ve adil dağılımının sağlanması, cinsiyet eşitliğinin politika prensibi haline getirilerek toplumsal katılımın sağlanması öğelerini içermektedir (Tıraş, 2012, s. 61).

Ekonomik anlamda bakıldığında yaşam biçiminin revize edilerek verimliliğin artmasının sağlanması, doğada sınırlı olan kaynakların kullanımını en aza indirerek üretimde eko-verimli teknolojilerin tercih edilmesi ve gelir dağılımında çarpıklığın düzeltilmesinin sağlanmasıdır (Aksu, 2011, s. 7).

Dünya Ekonomik Kalkınma Komisyonu sürdürülebilir kalkınmanın çevre, ekonomi ve sosyal eşitlik boyutlarının birlikte benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Sarıkaya ve Kara, 2007, s. 224). Bu noktada Sürdürülebilir tüketim, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada ekonomiyi, toplumu ve çevreyi içeren pratik bir süreçtir (Capiene vd., 2021, s. 1). Sürdürülebilir kalkınmanın temelinde, doğal kaynakların korunması ilkesi vardır. O halde sürdürülebilir tüketim olmadan sürdürülebilir kalkınma olamaz (Fuchs ve Lorek, 2004, s. 3).

4. SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM

Öteden beri uygulanmakta olan işletmecilik anlayışı Yirminci Yüzyılın son yarısında belirgin bir şekilde uygulanan pazarlama, üretim ve tüketim sistemleriyle, evrendeki sonsuz olmayan kaynakların tükenmesine daha da önemlisi telafisi mümkün olmayan bir iklim krizine neden olmuştur. Bu koşullarda dünya ölçüsünde büyümenin, gelişmenin ve kalkınmanın mümkün görünmediği gerçeği yapılan tüm çalışmalarda ifade bulmuştur. Özellikle insan kaynaklı iklim değişikliği ve küresel sıcaklık artışı, ekosistemin hızlı ve geri dönüşü olmayacak biçimde yok oluşu, adaletli olmayan gelir dağılımı, insan hakları ihlalleri, yoksulluk ve nüfusun hızlı artışı gibi sosyal ve çevresel problemlerin ortaya çıkması, bir dönüşüm ihtiyacının temel nedenini oluşturmuştur. Bu süreçte çok fazla araştırmacı sorunların çözümünün odak noktası olarak, toplumsal örgütlenme şeklinin yeni bir paradigma değişimi ile dönüşmesi gerektiğini önermektedir. Sürdürülebilir tüketim de bu anlayışın devamı niteliğinde yeni bir örgütlenme şekli olarak görülebilir (Atrek ve Madran, 2017, s. 4).

Jackson (2005), Tüketicilerin, toplumun çevreye olan etkisini belirleyen birer anahtar olduklarını ifade etmektedir. Sürdürülebilir tüketimi anlamının ilk şartı, geleneksel tüketim kavramını anlamaktır (Jackson, 2005, s. 9). Tüketim, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir ürüne veya bir hizmete sahip olması, kullanması ya da tüketmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Odabaşı, 2006, s. 11). Sürdürülebilir tüketimle ilgili literatürün arka planı göreceli olarak daha yeni olmasına karşın, tüketim çok daha eski ve derinliği olan bir kavramdır. Bu nedenle tüketimi sorgulamak, bir yerde tarihin kendisini sorgulamaktır. Bununla birlikte sürdürülebilir tüketimin daha iyi anlaşılması bir kaç görüşe vurgu yapmayı gerekli kılmaktadır. Bunlardan ilki bir tüketim toplumunda yaşadığımız gerçeğidir. Bir diğer içgörü ise, modern tüketim toplumunun kendi gerçekleri doğrultusunda kimliğimizin yüz elli veya iki yüz yıl öncesinden daha farklı olduğudur. Tüketim terminolojisinden çıkarılacak üçüncü görüş ise, tüketimin ihtiyaçların karşılanmasından ziyade, edinilen ya da sahip olunan maddi nesnelere, yaşamımızdaki önemli psikolojik ve sosyal işlevleri temsil eden sembolik roller üstlenmesidir (Jackson, 2005, s. 17-18). Nitekim Annie Leonard'ın (2011) ifadesi, tüketim toplumunu en güzel şekilde açıklamaktadır. "Sevmediğimiz komşuları bile etkilemek zorunda olmadığımız parayla ihtiyacımız olmayan şeyleri satın alıyoruz". (Kotob, 2000, s. 4). Bu teorik açıklamanın diğer bir ifadesi, modern anlamda tüketimin ihtiyaçlarla sınırlı olmadığı, daha ziyade sembolik ve sosyal görünümlü olduğudur. (Dolan, 2002, s. 172).

Tüketim kavramını bu çerçeveden çıkararak nicelikten ziyade, nitelikli bir dönüşümü amaçlayan sürdürülebilir tüketim kavramı (Doğan vd., 2015, s. 661), "global düzeyde çevre ve kalkınma problemlerinin çözümü noktasında mevcut tüketim sistemlerinde köklü bir değişimin gerekli olduğu konusunda geniş mutabakatın" sağlandığı 1992 Dünya zirvesinde ele alınmıştır (Dolan, 2002, s. 172). Sürdürülebilir tüketim 1994 Oslo Sempozyumunda, yaşam döngüsü süresince doğal kaynakların, zehirli maddelerin, atık ve kirlenici emisyonların kullanımını minimum düzeye indirirken, sonraki kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğini riske etmeden, şimdiki zorunlu gereksinimleri karşılayan ve daha kaliteli bir yaşam sunan mal ve hizmetlerin kullanımı olarak tanımlanmıştır (Haider vd., 2022, s. 1). Bu tanım, oldukça geniş ve zengin bir içeriğe sahiptir. Zira, birçok alan için birden çok anlam ifade etmektedir. Tanım hem üretim ünitelerinin hem de kişisel anlamda tüketicilerin faaliyetlerine atıfta bulunmaktadır. Bunun yanında çevrenin korunması ve kaynak kullanımına eşit mesafelidir. Son olarak, bugün ve gelecekteki tüketicilerin yaşam kalitesi arasında bir denge arayışı temeline dayanmaktadır (Savaş Alma, 2022, s. 84).

Sürdürülebilir tüketim kavramının bir dizi tanımı yapılmıştır. Örneğin Uluslararası Çevre ve Kalkınma Enstitüsü IIED (1998), mal ve hizmetlerin kullanımı ve elden çıkarılması ve bunun sosyal ve çevresel fayda sağlayacak şekilde nasıl değiştirilebileceği gibi ekonomik faaliyetler üzerine odaklanmıştır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı UNEP (1999), sürdürülebilir tüketimin, daha az tüketmek değil, farklı şekilde tüketmek, amaca uygun bir biçimde kullanmak ve bu durumun bir sonucu olarak daha kaliteli bir yaşam sürdürmekle ilgili bir kavram olduğunu ifade etmiştir. Oxford Sürdürülebilir Tüketim Komisyonu OCSC (2000), çevresel açıdan geri kazanımı mümkün olmayan bir zarar vermeden ya da doğal işleyişte bir fonksiyon kaybına yol açmadan, şimdiki ve sonraki nesillerin maddi ve diğer ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini destekleyen tüketimdir şeklinde tanımlanmıştır. Birleşik Krallık Ticaret ve Sanayi Bakanlığı DTI (2003a), sürdürülebilir tüketim ve üretim, Dünya'nın ekolojik yapısının işleyişine müdahale etmeden o sınırı koruyan ve şimdi ve sonraki kuşaklar adına daha kaliteli bir yaşam için tüm insanlığın gereksinim ve taleplerini gideren kesintisiz iktisadi ve toplumsal ilerlemedir şeklinde bir tanımlama getirmiştir. Bu çeşit tanımlamalarda iki spesifik nokta dikkate değerdir. Bunlardan ilki, sürdürülebilir tüketimin fiilen tüketici davranışı, hayat tarzı ve tüketimcilik'e kadar uzanan konularla ilişkili olarak çeşitli pozisyon almalarıdır. Bazı tanımlamalar çok daha açık bir biçimde tüketici davranışı ve tüketim faaliyeti ile ilişkilidir. Ancak bazı tanımlamalar üretim süreçlerine ve tüketici ürünlerine odaklanan bir yaklaşımı destekliyor gibi görünür; sürdürülebilir tüketime giden yolun esas olarak daha sürdürülebilir ürünlerin daha verimli üretimden geçtiğini öne sürmektedir (Jackson, 2014, s. 256).

Lee vd., (2015) sürdürülebilir tüketimi çevre dostu tüketim olarak tanımlamaktadır. Çevreye duyarlı ürünlerin satın alınması ve kullanılması yoluyla, çevreye duyarlı olmayan ürünlerin kullanımını reddetme, tüketimi azaltma, yeniden kullanma ve geri dönüştürme gibi sürdürülebilir imha

uygulamaları olarak tanımlamaktadır. Buna göre tüketiciler sürdürülebilir üretim ve kalkınmaya yönelik yönelimde merkezi bir rol oynamaktadır. Davranış değişikliğinin eğitim ve bilgidan daha fazlasını gerektirdiğini, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesinin daha çok sürdürülebilir tüketime ilgili ve istekli bireylerden oluşan topluluklar aracılığıyla yapıldığı takdirde daha etkili olacağını ifade etmektedir (Lee vd., 2015, s. 599). Sürdürülebilir tüketim, bireylerin özel tüketim tercihlerinde yeni sorumluluk çağının getirdiği çevre yönetimi bilinciyle politik ve çevresel seçimlerinde ekolojik yurttaş yaklaşımıyla hareket etmelerini sağlayabilecek bir araçtır (Seyfang, 2005, s. 292). Tanımdan da anlaşıldığı üzere sürdürülebilir tüketim ekolojik yurttaş kavramıyla açıklanmaktadır. Bu ise sürdürülebilirliğin dönüşümsel noktasıdır (Atrek ve Madran, 2017, s. 4). Dobson (2003)'e göre ekolojik yurttaşlık, günlük yaşamın seyri içinde yaptığımız seçimlerin başkaları üzerindeki ekolojik etkilerini azaltmak için nasıl yaşamamız gerektiğine dair adalete dayalı sorgulayıcı bir kavramdır (Seyfang, 2005, s. 291). Gelişmiş ülkelerdeki tüketim, kullan-at kültürünün katalize ettiği, her zamankinden daha kısa ömürlü ürün kullanımı tarafından yönetilmektedir. Birleşmiş Milletler, sürdürülebilir tüketimi ve üretimi "daha azıyla daha fazlasını ve daha iyisini yapmak" olarak ifade etmektedir (Tunn vd., 2018, s. 325).

Sürdürülebilir tüketim kavramı ile ilgili alan yazında ikili bir başkalık söz konusudur. Kavram, kimi zaman tek başına kimi zaman da üretim kavramıyla birlikte tanımlanmaktadır. Bu ikilemin temel nedeni, üretim ve tüketimin birlikte gerçekleştiği ve birbirinden ayrılmaz bütünlüğüdür. Bu noktada sürdürülebilir tüketim kavramıyla ilgili problem, kavramın üretimin düşürülmesi yönünde bir bağlantı kurmadığıdır. Dolayısıyla sürdürülebilir tüketim, bireysel ya da toplam tüketimin düşürülmesinden ziyade, tüketimden çekinme, dikkatli olma, farkına varma, bilinçlenme ve diğer seçenekleri fark etme kavramlarıyla bağlantı kurmaktadır (Doğan vd., 2015, s. sayfa 661).

Literatürde sürdürülebilir tüketimin tanımlarına bakıldığında, kavramının ne olduğu konusunda ortak bir fikir birliğine varmak oldukça zordur. Bununla birlikte ne sürdürülebilir tüketim kavramının kesin bir tanımı ne de uygulama sınırları konusunda kesin bir görüş birliği sağlanamamıştır (Jackson, 2014, s. 258). Ayrıca sürdürülebilirliğe ilişkin tanımların tüketimin ne olduğundan ziyade ne olması gerektiğini ifade ettiği görülmektedir. Bununla birlikte sürdürülebilir tüketim görüşü, sonraki kuşaklara yaşanabilir bir dünya bırakmayı amaçladığı için uzun dönemli; ilaveten, bütün insanlığın katılımını öngördüğü için de bütüncül bir yaklaşımdır (Karalar ve Kiracı, 2011, s. 67; Sarı ve Topçuoğlu, 2019, s. 161).

Kesin tanımı çevre gündemindeki yol arkadaşı sürdürülebilir kalkınma kadar anlaşılması zor olmasına rağmen, sürdürülebilir tüketim yeni milenyumun ulusal ve uluslararası alanda temel politika amacı olarak görülmektedir (Seyfang, 2005, s. 292). Sürdürülebilir tüketim, çevrenin korunması ve sürdürülebilirliği konusunda bilinçli ve motive olmuş bireyleri, çevresel ve sosyal yönüyle iyileştirilmiş ürünleri talep ederek piyasaları dönüştürmek için tüketici egemenliklerini kullanmaya yönlendiren bir kavramdır (Bekin ve Seyfang, 2007, s. 122).

Kavram özünde bireyleri, işletmeleri ve toplumu çevrenin korunması ve ekolojik bütünlüğün sağlanması adına kaynak ayak izlerini azaltmayı öngörmektedir. 1990'lı yıllarda yaygınlaşmaya başlamasından bu yana, sürdürülebilir tüketimin teori ve pratiği, çevrenin iyileştirilmesi tartışmalarında tüketicinin tek başına günah keçisi olamayacağını, zira tüketimin yerleşik ve olumsal bir uygulama olduğu gerçeğini kabul edecek şekilde önemli ölçüde gelişme göstermiştir (Anantharaman, 2018, s. 553).

5. SONUÇ

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınmanın literatürde birliktelik sağlamış ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Bunun gerekçesi ise, birçok disiplini ilgilendiren yapısından kaynaklanmaktadır. Farklı yazarlar tarafından farklı bağlamlarda kullanılmıştır. Sürdürülebilirlik bugün uygulanıp yarın bırakılacak bir kavram değildir. Nesnelerin süreçlerin değişip gelişebilme yeteneklerini kabul edecek kadar esnek olmakla birlikte, bu özelliklerin ve yeteneklerin özünde korunarak devamının sağlanmasını öngörmektedir.

Sürdürülebilirlik aslında ulaşılmak istenen amacı ve varılmak istenen hedefi işaret ederken, sürdürülebilir kalkınma ise, sürdürülebilirliğin gerçekleşmesi için izlenecek yolu ve gerekli adımları

göstermektedir. Dünyada sadece ekonomik faaliyetlerin ön planda tutulduğu, daha çok büyümeye odaklanan sistemlerin başarısızlığı sonucu sürdürülebilir kalkınmanın bir strateji olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma çevre, toplum ve ekonomi üçgeninde gerçekleşmesi beklenen bir denge unsurudur.

Sürdürülebilir tüketim, sürdürülebilir kalkınmanın bir parçasıdır. Ancak sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde sürdürülebilir tüketimin önemine yakın geçmişte dikkat çekilmiştir. Kısaca sürdürülebilir tüketim, ihtiyaçların karşılanmasında dünyadaki kaynakların sonsuz olmadığı düşüncesiyle sürdürülebilirlik alanı içinde hareket etmeyi sağlayan bir tüketim biçimidir. Sürdürülebilir tüketimin ve sürdürülebilir kalkınmanın yaygınlaştırılması salt tüketicilerin sorumluluğunda değildir.

Tüketicilerle birlikte işletmeler, sivil toplum kuruluşları ve yönetimin geniş bir vizyonla birlikte hareket etmesi, yaşam koşullarını iyileştirecek bir yaklaşım olacaktır. Üretim ve tüketim sürecinde hem işletmelerin hem de tüketicilerin sürdürülebilirlik sorumluluğuyla çevreci, adil ve ekonomik tercihleri değişimin dönüşümünü sağlayabilecek bir süreci harekete geçirebilir. Sosyal ve sembolik olarak, değişen çerçevesiyle günümüz toplumlarını tanımlayan tüketim, sürdürülebilirliğin odak noktası olarak irdelenecek önemli konularından birisi olarak durmaktadır. Bu bağlamda gelecek araştırmaların sürdürülebilir tüketim tutum ve davranışlarının öngörücülerini belirlemeye yönelik araştırmaları genişletmesi faydalı olabilir. Zira, sürdürülebilir tüketim olgusunun bireysellikten ziyade tüketiciler nezdinde toplumsal anlamda kabul görmesi sürdürülebilir bir yaşamın anahtarı olabilir.

KAYNAKÇA

- Akpulat, F. (2019). Sürdürülebilirlik kavramına farklı yaklaşımlar: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üniversitesi, İstanbul.
- Aksu, C., (2011), Sürdürülebilir kalkınma ve çevre. Güney Ege Kalkınma Ajansı, 1-33. Erişim 26 Şubat 2023, http://geka.gov.tr/Dosyalar/o_19v5e00u1ru61bbncf2qmlcpv8.pdf
- Alagöz, M. (2004). Sürdürülebilir kalkınmanın paradigması. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(8), 1-23
- Anantharaman, Manisha (2018). Critical sustainable consumption: a research agenda. *Journal of Environmental Studies and Sciences*, 8(1), 553-561. <https://doi.org/10.1007/s13412-018-0487-4>
- Atrek, B. ve Madran, C. (2017). Ulusal alanyazınında sürdürülebilir tüketim: Tüketici perspektifinden sistematik derleme çalışması. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 10(19), 1-32.
- Beerannavar, C. (2020). The role of corporations in achieving ecological sustainability: Evaluating the environmental performance of corporations. In book: *Interdisciplinary Approaches to Public Policy and Sustainability*, 228-247 <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-0315-7.ch011>
- Bekin, C. ve Seyfang, G. (2007). Growing sustainable consumption communities. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 27(3/4), 120-134. <https://doi.org/10.1108/01443330710741066>
- Bilgili, M. Y. (2017). Ekonomik, ekolojik ve sosyal boyutlarıyla sürdürülebilir kalkınma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (49), 559-569.
- Capiene, A., Ratline, A. and Tvaronavičienė, M. (2021). Pro-environmental and pro-social engagement in sustainable consumption: Exploratory study. *Sustainability*, 13(4), 1-20. <https://doi.org/10.3390/su13041601>
- Daily, G.C. ve Ehrlich, P. R. (1996). Socioeconomic equity, sustainability, and earth's carrying capacity. *Ecological Applications*, 6(4), 991-1001. <https://doi.org/10.2307/2269582>
- Damico, A.B., Aulicino, J.M. ve Di Pasquale, J. (2022). What does sustainability mean? Perceptions of future professionals across disciplines. *Sustainability*, 14, 9650. <https://doi.org/10.3390/su14159650>
- Doğan, O., Bulut, Z. A. ve Çımrın Kökalan, F. (2015). Bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışlarının ölçülmesine yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(4), 659-678.

- Dolan, P. (2002). Sürdürülebilir tüketim”in sürdürülebilirliği. *Makro Pazarlama Dergisi*, 22(2), 170–181. <https://doi.org/10.1177/0276146702238220>
- Erol, C. ve Özgüven, N. (2022). Yaşam doyumu ve sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki ilişkinin analizi. *Social Sciences Studies Journal*, 8(98), 1643-1653. <https://doi.org/10.29228/sssj.62197>
- Fuchs, D. A. and Lorek, S. (2004). *Sustainable Consumption: Political Debate and Actual Impact*. (SERI; No. 4). SERI Background. 1-29.
- Gladwin, T. N., Kennelly, J. J. and Krause, T. S. (1995). Shifting paradigms for sustainable development: Implications for management theory and research. *Academy of Management Review*, 20(4), 874-907. <https://doi.org/10.5465/AMR.1995.9512280024>
- Grabs, J., Langen, N., Maschkowski, G. and Schöpke, N. (2016). Understanding role models for change: A multilevel analysis of success factors of grassroots movements for sustainable consumption, *Journal of Cleaner Production*, 134(A), 98-111. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.10.061>.
- Gürlük, S. (2010). Sürdürülebilir kalkınma geliştirmekte olan ülkelerde uygulanabilir mi? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 85-99.
- Haider, M., Shannon, R. and Moschis, G. P. (2022). Sustainable consumption research and the role of marketing: A review of the literature (1976–2021). *Sustainability*, 14(7), 1-36. <https://doi.org/10.3390/su14073999>
- Jackson, T. (2005). Motivating sustainable consumption-researchgate. A report to the Sustainable Development Research Network. *Environmental Strategy, University of Surrey*. 1-170. Erişim 12 Mart 2023, <https://www.researchgate.net/profile/Tim-Jackson-Motivating-Sustainable-Consumption-A-Review-of-Evidence-on-Consumer-Behaviour-and-Behavioural-Change.pdf>
- Jackson, T. (2014). Sustainable consumption. In *Handbook of sustainable development*. (Edward Elgar). Publishing. In *Handbook of sustainable development içinde*, 254-268. Erişim 17 Mart 2023, <http://www.comunita.com.br/assets/handbookofsustainabledevelopment.pdf>
- Jones, P., Hillier, D. and Comfort, D. (2011). Shopping for tomorrow: Promoting sustainable consumption within food stores. *British Food Journal*, 113(7), 935-948. <https://doi.org/10.1108/00070701111148441>
- Karalar, R. ve Kiracı, H. (2011). Çevresel sorunlara karşı bir çözüm önerisi olarak sürdürülebilir tüketim düşüncesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 63-76.
- Kayıkçı, P., Armağan, K. ve Dal, N. E. (2019). Sürdürülebilir pazarlama: Kavramsal bir çalışma. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(1), 77-93.
- Kotob, F. (2000). What is sustainability? Erişim 15 Şubat 2023, https://www.researchgate.net/publication/282184670_What_Is_Sustainability, 1-14.
- Lee, C. K., Levy, D. S. ve Yap, C. S. F. (2015). How does the theory of consumption values contribute to place identity and sustainable consumption?. *International Journal of Consumer Studies*, 39(6), 597–607. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12231>
- Morelli, J. (2011). Environmental sustainability: A definition for environmental professionals. *Journal of Environmental Sustainability*, 1(2), 1-9. [HTTPS://DOI.ORG/ 10.14448/jes.01.0002](https://doi.org/10.14448/jes.01.0002)
- Odabaşı, Y. (2006). Tüketim kültürü: Yetinen toplumdan tüketen topluma. İstanbul:Sistem Yayınları.
- OECD (2002). Towards sustainable household consumption? Trends and policies in OECD countries. Erişim 22 Aralık 2022, <https://www.oecd.org/env/consumption-innovation/1938984.pdf>
- Özmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 3(12), 1853-1876.
- Ratiu, D. E. (2013). Creative cities and/or sustainable cities: Discourses and practices. *City, Culture and Society*, 4, 125–135.
- Sapporo sustainability declaration: Reported by secretariat of sustainability weeks. (2008). G8 University Summit, Hokkaido, Japan.
- Sarı, S. ve Topçuoğlu, F. (2019). Kişilik tiplerinin sürdürülebilir tüketim davranışları üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 159-169.
- Sarıkaya, M. ve Kara, F. Z. (2007). Sürdürülebilir kalkınmada işletmenin rolü: Kurumsal vatandaşlık. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 221-233.

- Savaş Alma D. (2022). Sürdürülebilir tüketim ve çevre araştırmalarına yönelik bir analiz. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 7(2), 81-100.
- Scoones, Ian (2007). Sustainability. *Development in Practice*, 17(4-5), 589–596. <https://doi.org/10.1080/09614520701469609>
- Seydioğulları, H. S. Sürdürülebilir kalkınma için yenilenebilir enerji. *Planlama Dergisi*, 23(1), 19-25.
- Seyfang, Gill. (2005). Shopping for sustainability: Can sustainable consumption promote ecological citizenship?. *Environmental Politics*, 14(2), 290–306. <https://doi.org/10.1080/09644010500055209>
- Şeker, S. ve Hacıeminoğlu, E. (2021). *Sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliği*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: Teorik bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 57-73.
- Tosun, K. E. (2009). Sürdürülebilirlik olgusu ve kentsel yapıya etkileri. *PARADOKS, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, (e-dergi)*, 5(2), <http://www.paradoks.org>, ISSN 1305-7979
- Tunn, V. S. C., Bocken, N. M. P., Hende, E. A. ve Schoormans, J. P. L. (2018). Business models for sustainable consumption in the circular economy: an expert study. *Journal of Cleaner Production*, 212 (1), 324-333. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.11.290>
- Vermeir, I. ve Verbeke, W. (2008). Sustainable food consumption among young adults in Belgium: Theory of planned behaviour and the role of confidence and values. *Ecological Economics*, 64(3), 542–553. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2007.03.007>
- World Economic Forum. (2020). Küresel risk raporu. Erişim 13 Mart 2023, <https://www.zurichsigorta.com.tr/uploads/risk-report/file/the-global-risks-report-2020-5.pdf?>
- Yavuz, V. A. (2010). Sürdürülebilirlik kavramı ve işletmeler açısından sürdürülebilir üretim stratejileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 63-86.
- Yazar, K. H. (2006). Sürdürülebilir kentsel gelişme çerçevesinde orta ölçekli kentlere dönük kent planlama yöntem önerisi. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi.